

GLOSARIUSZ

- Adaptacja** Zmiany w systemie, również w gatunkach organizmów żywych, w odpowiedzi na zmiany w ich kontekście czy środowisku, ukierunkowane na zwiększenie szans przetrwania systemu bądź gatunku w tym kontekście czy środowisku.
- Agenci kontroli społecznej** Jednostki, grupy czy pełnione role zaangażowane we wpajanie norm społecznych członkom społeczeństwa oraz w ochronę i utrwalanie tych norm przez użycie kompetencji i sankcji.
- Akulturacja** Proces nabywania „drugiej kultury”, zwykle będący skutkiem długotrwałego i nierównego kontaktu między dwoma społeczeństwami. Członkowie „słabszego” są przymuszeni do przejmowania aspektów społeczeństwa dominującego.
- Ambilokalność (rezydencja ambilokalna)** Praktyka polegająca na tym, że po zawarciu małżeństwa zamieszkuje się z obiema „stronami” rodziny (czasem na przemian) lub opcjonalnie z jedną albo z drugą.
- Analiza skutków społecznych** Badanie terenowe konsekwencji projektów rozwojowych lub innych polityk zmiany społecznej z perspektywy dotkniętych nimi ludów.
- Animizm** Typ wierzeń religijnych, zgodnie z którymi gatunki i zjawiska niehumanitarne mają duchowe komponenty, wchodzi w interakcje z ludźmi i ferują sankcje.
- Antropolingwistyka** Badania nad różnorodnością języka ludzkiego w przeszłości i teraźniejszości oraz powiązań języka z grupami społecznymi, praktykami i wartościami.
- Antropologia feministyczna** Teoria antropologiczna lub podejście skupiające się na wytwarzaniu stosunków płci kulturowej w społeczeństwie i na dalszym wpływie tych stosunków na społeczeństwo. Analizuje również wpływ koncepcji płci kulturowej na samą naukę antropologię – na zadawane przez nią pytania i na akcentowane przez nią zagadnienia.
- Antropologia fizyczna** Badania nad różnorodnością ludzkich ciał w przeszłości i teraźniejszości, włącznie z ich adaptacją fizyczną, charakterystykami grup czy „ras” oraz ewolucją ludzkości.
- Antropologia kulturowa** Badanie różnorodności zachowań ludzkich w teraźniejszości.
- Antropologia symboliczna** Szkoła myśli często kojarzona z Cliffordem Geertzem i Victorem Turnerem. Głównym celem antropologii jest tu objaśnianie znaczeń, w obrębie których żyją i podejmują działania ludzie. Zamiast koncentrować się na instytucjach i regułach, skupia się na symbolach, ich wpływie na kształt naszych doświadczeń oraz na manipulowaniu przez ludzi symbolami w sytuacjach społecznych.

- Antropometria** Pomiar ludzkich ciał, którego celem jest ustalenie indywidualnych i grupowych („rasowych”) charakterystyk fizycznych.
- Antyjęzyk** Styl mowy używany przez jednostki lub grupy odgrywające role opozycyjne lub dywersyjne względem społeczeństwa na zewnątrz tej grupy.
- Apartheid** W XX wieku w Afryce Południowej oficjalna polityka odseparowywania ras w obrębie tamtejszego społeczeństwa w wymiarze prawnym i społecznym.
- Archeologia** Badanie różnorodności zachowań ludzkich w przeszłości na podstawie śladów pozostawionych przez dawnych ludzi bądź społeczeństwa.
- Artefakty** Przedmioty wytworzone przez ludzi, często zwłaszcza przedmioty przenośne w rodzaju narzędzi, naczyń i biżuterii (w przeciwieństwie do obiektów „nieprzenośnych”, takich jak budowle i drogi).
- Asymilacja** Proces społeczny, za którego pośrednictwem jednostki i grupy zostają wchłonięte przez inną, zwykle dominującą grupę kulturową.
- Asymilacja kulturowa** Typ asymilacji odnoszący się zwłaszcza do utraty dystyngtywnych cech kulturowych, takich jak język czy religia.
- Asymilacja rasowa** Forma asymilacji, w wyniku której fizyczne cechy grupy zostają utracone na skutek zawierania małżeństw z członkami innych grup.
- Asymilacja społeczna** Forma asymilacji, w wyniku której grupy zostają zintegrowane ze społeczeństwem (na przykład zajmują takie same stanowiska pracy lub mieszkają w tych samych dzielnicach), bez względu na to, czy mają wspólną kulturę, czy nie.
- Asymilacja strukturalna** Zob. asymilacja społeczna.
- Australopitek (*Australopithecus*)** Gatunek należący do rodziny człowiekowatych (*Hominidae*), blisko spokrewniony z gatunkiem, do którego należy człowiek współczesny, ale żyjący w znacznie wcześniejszym okresie.
- Autorytet** Władza legitymizowana lub władza, co do której istnieje poczucie, że dana jednostka, grupa czy instytucja słusznie ją posiada i egzekwuje na podstawie wieku, wiedzy, urzędu i tak dalej.
- Awunkulokalność (rezydencja awunkulokalna)** Praktyka zamieszkania polegająca na tym, że para małżeńska zamieszkuje z wujem, którym jest często brat matki, lub w jego pobliżu.
- Badania międzykulturowe** Ukierunkowane na dokonywanie porównań analizowanie problemów kulturowych na podstawie badań prowadzonych w różnych społeczeństwach.
- Badania terenowe** Metoda antropologiczna polegająca na udaniu się do społeczności, którą chcemy badać, i zamieszkiwaniu w jej obrębie przez dłuższy czas w celu zebrania danych „z pierwszej ręki”.

Berdache Koncepcja płci kulturowej w niektórych społecznościach rdzennych Amerykanów, obejmująca biologicznych mężczyzn, którzy przyjmowali pewne kobiece zachowania i cechy osobowościowe.

Biokulturowość Wzajemne interakcje między czynnikami fizycznymi/biologicznymi i behawioralnymi/kulturowymi, polegające na tym, że cechy fizyczne umożliwiają pewne zachowania, a te zachowania na zasadzie sprzężenia zwrotnego wpływają na cechy fizyczne.

Blackbirding („łowienie kosów”) Praktyka kolonialna polegająca na uprowadzaniu ludności z jednych obszarów, często wysp, i przesiedlaniu jej jako siły roboczej do jakiejś innej części świata.

Cena za narzeczoną Zob. opłata małżeńska.

Charakter narodowy Cechy osobowości rzekomo wspólne całemu społeczeństwu czy krajowi; stosowane zwłaszcza w odniesieniu do nowoczesnych społeczeństw czy państw narodowych.

Chłop (wieśniak) Niepochlebny termin określający ludność zamieszkującą tereny wiejskie i rolnicze, żyjącą na peryferiach scentralizowanych i często zurbanizowanych społeczeństw. Chłopi wytwarzają żywność dla społeczeństwa, ale na ogół mają w nim najmniej władzy i bogactwa.

Choroby cywilizacyjne Choroby związane ze stylem życia, powszechne w rozwiniętych społeczeństwach przemysłowych i coraz bardziej rozpowszechniające się w społeczeństwach rozwijających się, takie jak nadciśnienie, choroby serca, próchnica, otyłość.

Cywilizacja Forma społeczeństwa opierająca się na miastach jako centrach administracji i ośrodkach życia społecznego, zwykle bazująca na intensywnej uprawie roli na okolicznych obszarach wiejskich.

Czarnoksiężnik Specjalista religijny, często człowiek, któremu przypisuje się ponadnaturalną zdolność do szkodzenia innym, czasem za przyczyną nienaturalnego organu w jego/jej ciele lub jego/jej nienaturalnej osobowości. Niekiedy postrzegany jako typ antyspołeczny czy nawet antyludzki, wywołujący nieszczęścia z powodu nadmiaru chciwości, gniewu czy zazdrości.

Czarownik Specjalista religijny, używający różnych technik, włącznie z urokami i magicznymi miksturami, w celu osiągnięcia pewnych nadprzyrodzonych efektów.

Czwarty Świat Zbiorczy termin na określenie „tradycyjnych”, często niewielkich i niepaństwowych tubylczych społeczeństw żyjących w obrębie państw (często stworzonych przez kolonializm), nad którymi nie sprawują one kontroli i w których są mniejszością oraz – typowo – grupą najuboższą.

- Decentracja** Nieobecność lub odrzucenie sposobu patrzenia na świat z perspektywy jakiegoś konkretnego społeczeństwa czy kultury, zwykle kojarzone z odejściem od perspektywy zachodniej lub eurocentrycznej. Może potencjalnie implikować brak jakiegokolwiek centralnej perspektywy.
- Deizm** Forma teizmu, czyli wiara w boga (bogów), w której zakłada się istnienie boga stwórcy, nieodgrywającego jednak aktywnej roli ani moralnie niezainteresowanego ludzkimi sprawami.
- Dekulturacja** Zob. utrata kultury.
- Diaspora** Rozproszenie (się) grupy społecznej z jej historycznej ojczyzny (często odnoszone zwłaszcza do wspólnoty żydowskiej).
- Doktryna odkrycia** Europejska zasada kolonialna głosząca, że państwo, które „odkryło” jakieś nowe terytorium lub pierwsze tam przybyło, ma prawo do jego zajęcia i administrowania nim bez ingerencji ze strony innych państw.
- Dominacja** Stosunek społeczny, w ramach którego pewne jednostki mają większy prestiż lub władzę w grupie, co pozwala im cieszyć się dostępem do większej ilości zasobów o lepszej jakości, jak również „poważaniem” ze strony osobników o niższej randze.
- Duch** Religijna lub duchowa istota, ogólnie uważana za pozbawioną ciała, duchową część zmarłego człowieka.
- Duchy przodków** Duchy zmarłych członków rodziny, którzy zgodnie z wierzeniami nadal przebywają w pobliżu swych żyjących krewnych i wchodzi z nimi w interakcje.
- Dusza** Pojęcie religijne, niematerialny składnik czy składniki żyjącego człowieka. Powszechnie wierzy się, że dusza przeżywa ciało po śmierci, przynajmniej przez jakiś czas, i że dalej istnieje w jakiejś innej formie.
- Dwunożność** Zdolność i tendencja do chodzenia na dwóch nogach.
- Dyfuzja** Rozpowszechnianie się cechy kulturowej (przedmiotu, idei, praktyki, instytucji) z jednego społeczeństwa do innego.
- Dyfuzjonizm** Wczesne stanowisko w etnologii lub antropologii, czy też teoria, zgodnie z którą kultura lub konkretne praktyki kulturowe, przedmioty bądź instytucje pojawiły się tylko raz lub najwyżej parę razy i rozeszły się z tego oryginalnego centrum.
- Dyglosja** Używanie dwóch odmian języka przez członków danego społeczeństwa w celu realizacji odmiennych funkcji lub w sytuacji ich użytkowania przez odrębne grupy bądź klasy ludzi.
- Dymorfizm płciowy** Występowanie dwóch fizycznie odmiennych form gatunku różniących się cechami płciowymi, a także pozapłciowymi, takimi jak na przykład wielkością ciała.

Dżihad kontra McŚwiat Koncepcja Benjamina Barbera, zgodnie z którą dwie opozycyjne, ale związane z sobą siły działają we współczesnym świecie, jedna integrująca świat w jeden rynek zdominowany przez kilka wielonarodowych korporacji, a druga dezintegrująca świat na ekskluzywne i często wrogo nastawione kulturowe lub narodowe grupy.

Egzogamia Zasada dotycząca małżeństw, na mocy której jednostka poślubia osobę spoza własnej kategorii kulturowej (na przykład zawiera małżeństwo z kimś odmiennej płci biologicznej/kulturowej).

Ekofakty Ekologiczne pozostałości po dawnych miejscach bytowania społeczności ludzkich, włącznie z drewnem, nasionami, pyłkami, kośćmi zwierząt i skorupami.

Encomienda W kolonialnej historii Ameryki Łacińskiej nadanie majątku ziemskiego zdobywcy lub odkrywcy, przypominającego ludyfundia, które dawało aktualnemu panu na majątku kontrolę nad ziemią i jej mieszkańcami.

Endogamia Zasada zawierania małżeństw, zgodnie z którą jednostka poślubia osobę należącą do tej samej kategorii kulturowej (na przykład poślubiając kogoś tej samej rasy czy wyznania).

Enkulturation Proces, za którego pośrednictwem jednostka uczy się kultury lub ją nabywa, zwykle będąc dzieckiem. Znany również pod nazwą „socjalizacji”.

Etniczność Zjawisko organizowania się na bazie określonego aspektu podzielanej kultury w celu zintegrowania się w postaci grupy tożsamościowej, odróżniającej się od innych grup rywalizujących o zasoby w kontekście wieloetnicznym.

Etnobójstwo (etnocyd, etnozagłada) Niszczenie kultury danej grupy, niekoniecznie przez zabijanie jej członków.

Etnocentryzm Postawa lub przekonanie, zgodnie z którym nasza własna kultura to kultura najlepsza bądź wręcz jedyna, a nam wolno rozumieć i oceniać inną kulturę według naszych kryteriów.

Etnogeneza Proces wyłaniania się grup etnicznych i/lub przybierania przez nie określonych charakterystyk kulturowych.

Etnografia Pisemna relacja lub przekaz na temat jakiejś konkretnej kultury, zazwyczaj obejmujące opis jej środowiska przyrodniczego, systemu ekonomicznego, systemu pokrewieństwa, systemu politycznego, wierzeń religijnych, a często również omówienie zmiany kulturowej.

Etnonauka Teoria lub podejście antropologiczne analizujące systemy klasyfikacyjne społeczeństw tubylczych w celu odkrywania pojęć, terminów i kategorii, za pomocą których rozumieją one swoje światy.

Eugenika Naukowa praktyka „udoskonalania” populacji lub gatunków w drodze selektywnej hodowli lub inżynierii genetycznej w celu eliminowania „złych” cech i wzmacniania „dobrych”.

- Eunuch** Kategoria płci kulturowej, aseksualne jednostki (zwykle mężczyźni), którzy zostali wykastrowani lub tylko żyli w celibacie bądź byli bezpłodni albo wyzbyli pożądania seksualnego.
- Ewolucjonizm kulturowy** Stanowisko we wczesnej etnologii czy antropologii albo teoria, zgodnie z którą Kultura powstała w pewnym momencie w przeszłości i podlega ewolucji od swoich „prymitywnych” początków przez serię stadiów aż do osiągnięcia swej „wyższej”, czyli nowoczesnej formy.
- Fenotyp** Obserwowalne cechy fizyczne jednostki będące uzewnętrznieniem jej wewnętrznych i bezpośrednio nieobserwowalnych cech genetycznych (genotypu).
- Folklor** „Tradycyjna”, zazwyczaj ustna, literatura danego społeczeństwa, składająca się z rozmaitych rodzajów literackich, takich jak mit, legenda, opowiadanie, piosenka, przysłowie i wiele innych.
- Fonem** Najmniejszy element dźwiękowy języka.
- Fonologia** Badanie dźwięków używanych w danym języku.
- Formy honoryfikacyjne** Formy językowe wyspecjalizowane w sygnalizowaniu względnego statusu społecznego lub relacji między rozmówcami.
- Fratrìa** Oparta na pokrewieństwie grupa korporacyjna złożona z dwóch lub więcej rodów uznających pochodzenie od wspólnych przodków.
- Fundamentalizm** Typ ruchu kulturowego/rewitalizacyjnego, którego członkowie próbują poradzić sobie z dostrzeganymi problemami społecznymi czy wadami w drodze powrotu do domniemanych „fundamentów”, czyli najstarszych, najważniejszych i najbardziej „autentycznych” elementów ich kultury.
- Funkcjonalizm** Metoda, a ostatecznie również teoria, przyjmująca, że cechy kulturowe można analizować pod kątem tego, w jaki sposób przyczyniają się one do przetrwania jednostek ludzkich i funkcjonowania innych cech kulturowych oraz kultury jako całości.
- Funkcjonalizm strukturalny** Teoria głosząca, że funkcją cechy kulturowej, zwłaszcza instytucji, jest wytwarzanie i podtrzymywanie ładu społecznego i społecznej integracji.
- Genealogia** Informacje dotyczące systemów pokrewieństwa bądź więzów krwi i małżeństwa w danym społeczeństwie.
- Geopolityka** Wykorzystanie geograficznego terytorium dla celów utrzymania i rozszerzenia potęgi; kontrola nad strategicznymi lokalizacjami w dążeniu do celów politycznych.
- Globalny *apartheid*** *De facto* podział państw świata na bogate i potężne z białą większością oraz ubogie, słabe, zależne, z „niebiałą” większością.

Glokalizacja Zbitka słów „globalizacja” i „lokalność”, sugerująca, że lokalne formy i efekty szeroko rozpowszechnionych czy nawet globalnych procesów przybierają unikatowe i lokalnie „usytuowane” cechy.

Gospodarka żarowa Zob. karczunek i wypalanie.

Gospodarstwo domowe Wszyscy ludzie zamieszkujący ten sam dom czy kompleks domów (zagrodę) i działający jak grupa korporacyjna dla realizacji niektórych lub wszystkich celów.

Gramatyka Zob. syntaksa.

Gromada System polityczny lub „poziom integracji politycznej”, w którym małe, autonomiczne i zwykle pozbawione przywództwa grupy stanowią lokalne segmenty zdecentralizowanego społeczeństwa.

Grupa etniczna Grupa korporacyjna (stowarzyszeniowa) bazująca na pewnych podzielanych cechach kulturowych – języku, religii, historii – która rywalizuje z innymi grupami o bogactwo, władzę, szanse i uznanie. Grupa etniczna podziela pewną tożsamość i przeznaczenie, a zatem rywalizuje jako grupa.

Grupa korporacyjna (stowarzyszeniowa) Grupa społeczna cechująca się pewnym stopniem uwspólnienia praktycznych interesów, tożsamości, miejsca zamieszkania i przeznaczenia.

Grupa przednarodowa Grupa społeczna, która jeszcze nie osiągnęła mobilizacji i samoświadomości typowych dla narodu.

Hacienda Hiszpańska praktyka kolonialna, w ramach której ziemia była nadawana jako prywatna własność. Majątki te produkowały plony zarówno na potrzeby własne, jak i na sprzedaż za gotówkę oraz na eksport.

Hidźra Koncepcja płci kulturowej w Indiach, obejmująca biologicznych mężczyzn, którzy nie uznają się ani za mężczyzn, ani za kobiety; często odgrywają role społeczne przy okazji wesel i narodzin.

Hipergamia Praktyka małżeńska polegająca na zawieraniu małżeństwa „w górę”, czyli z osobą o wyższym statusie, z wyższej klasy lub kasty.

Hipoteza relatywizmu językowego Twierdzenie, że język nie jest tylko środkiem komunikowania się na temat doświadczeń, ale że właściwie jest słabiej czy silniej oddziałującym czynnikiem konstytuującym doświadczenie. Język składa się z pojęć, relacji i wartości, więc użytkownicy różnych języków podchodzą do rzeczywistości i interpretują ją przez pryzmat odmiennych zbiorów pojęć, relacji i wartości. Znana również pod nazwą hipotezy Sapira–Whorfa.

Holizm Komponent perspektywy antropologicznej, polegający na analizowaniu każdego elementu danej kultury w powiązaniu z jej wszystkimi innymi częściami składowymi oraz w zestawieniu z tą kulturą jako pewną całością.

Homo Gatunek, do którego należy człowiek współczesny (*Homo sapiens*), a także kilka innych wymarłych gatunków ludzi.

Homo erectus Wymarły gatunek człowieka, żyjący od około 1,8 mln lat temu aż do kilkuset tysięcy lat temu, a może jeszcze dłużej.

Homo habilis Wymarły gatunek człowieka, żyjący w okresie około 2 mln lat temu, znany również jako pierwszy wytwórca narzędzi kamiennych.

Homo sapiens Nazwa gatunku, do którego należy współczesny człowiek.

Honorowe zabójstwo Zabijanie, zwykle kobiet, gdy ich zachowanie, na przykład seks przedmałżeński czy „randkowanie” z osobami spoza preferowanych kategorii, ściągnęło wstyd lub dyshonor na rodzinę.

Imperializm Dążenie do terytorialnej i politycznej dominacji obcych ziem i ludów (budowanie „imperium”), znane od czasów starożytnych, ale osiągające największą skalę w późnej fazie europejskiego kolonializmu.

Indeks cefaliczny Miara objętości i kształtu czaszki/mózgu bazująca na stosunku między szerokością głowy od ucha do ucha a jej głębokością od przodu do tyłu.

Innowacja Wynalezienie lub odkrycie nowego pojęcia kulturowego, idei, zachowania lub przedmiotu.

Innowacja pierwotna Wynalezienie lub odkrycie całkowicie oryginalnego elementu kulturowego, w przeciwieństwie do innowacji wtórnej.

Innowacja wtórna Wynalezienie lub odkrycie, które wykorzystuje lub zestawia istniejące idee, przedmioty lub techniki w nowatorskich układach.

Irredentyzm Ruch rewitalizacyjny, którego celem jest odzyskanie utraconej ojczyzny.

Jażń (własne „ja”) Mniej lub bardziej trwały, wyodrębniony i oddzielny element tożsamości lub osobowości jednostki oraz refleksyjna świadomość tego aspektu nas samych.

Język kreolski Język pidżyn, który rozwinął się w język wielofunkcyjny i upowszechnił jako pierwszy język danej wspólnoty.

Kapitał symboliczny „Zasoby”, których można używać do wpływania na sytuacje i zachowania innych ludzi, mające charakter „niematerialny” lub „nieekonomiczny”. Mogą się wśród nich znajdować wiedza, relacje społeczne/zobowiązania, prestiż i tak dalej.

Kapłan Specjalista religijny, często pełnoetatowy, wykształcony w określonej tradycji religijnej i działający jako funkcjonariusz określonej instytucji religijnej w celu odprawiania obrzędów i utrwalania istnienia tej instytucji religijnej.

Karczunek i wypalanie Praktyka w ogrodnictwie (rolnictwie kopieniackim), polegająca na wycince drzew i krzewów, pozostawieniu ich do wysuszenia, a następnie wypaleniu w celu przygotowania działki pod uprawę. Znana też pod nazwą gospodarki żarowej.

- Kasta Zamknięty status społeczno-ekonomiczny, często przypisany przez urodzenie.**
- Kąt twarzy Kąt, pod jakim dolna części twarzy i szczęka „odstają” w stosunku do płaskiej powierzchni czoła, używany przez „naukowych rasistów” do mierzenia różnic między rasami (im ostrzejszy ten kąt, tym bardziej „prymitywna” twarz).**
- Kinezyka Analiza sposobów wykorzystywania ruchów ciała do komunikowania informacji ważnych ze społecznego punktu widzenia, czasem określana nazwą „mowa ciała”.**
- Klasa Otwarty (przynajmniej w wersji idealnej) status społeczno-ekonomiczny, który jednostki mogą zmienić dzięki swoim osiągnięciom.**
- Kolonia Segment populacji (nie tylko ludzkiej), który wprowadza się na niezajmowane wcześniej przez tę populację terytorium i zajmuje je, często wypierając lub podporządkowując sobie jego poprzednich mieszkańców.**
- Kolonializm Bardziej lub mniej zorganizowany system okupowania i eksploatacji obcych terytoriów przez osiedlanie się i podbój, zwłaszcza praktykowany przez państwa zachodnie od 1492 roku.**
- Kolonializm wewnętrzny Praktyka, w ramach której jedno społeczeństwo (zwykle państwo) penetruje i zajmuje terytorium znajdujące się w granicach jego jurysdykcji (normalnie wewnątrz jego granic), ale zamieszkane przez ludy nieidentyfikujące się z tym społeczeństwem. Niekiedy używa się tego terminu, odnosząc się do stanu polegającego na zinternalizowaniu przez ludy skolonizowane cech mentalnych i osobowościowych, instytucji i wartości kolonializmu.**
- Kolonie eksploatacyjne Kolonie, do których imigruje niewielu cudzoziemców; ich tereny użytkuje się jednak dla ich zasobów, bogactwa, siły roboczej, rynków i/lub strategicznego położenia.**
- Kolonie osadnicze Kolonie, do których imigruje wielu obcokrajowców, czasem do takiego stopnia, że oni i ich potomkowie stają się większością populacją na skolonizowanym terytorium.**
- Kompetencja W odniesieniu do języka opanowanie elementów (dźwięków, semantyki i gramatyki) danego języka umożliwiające budowanie zrozumiałych wypowiedzi.**
- Kontrkultura Grupa lub podzbiór w obrębie społeczeństwa, która mniej czy bardziej intencjonalnie przyjmuje zachowania, przekonania lub praktyki niepasujące do głównego nurtu społeczeństwa bądź w stosunku do niego opozycyjne.**
- Kontrola społeczna Polityczna i ogólnospołeczna funkcja skłaniania członków grupy do poddania się oczekiwaniom i zasadom oraz do posłuszeństwa wobec władz. Obejmuje także wpajanie wartości społecznych, jak również karanie za odchylenie od oczekiwań (dewiację).**
- Kraj Termin powszechnie używany jako synonim dla „narodu” lub „państwa”, właściwie odnosi się do terytorium zajmowanego przez społeczeństwo czy system polityczny.**

- Krąg krewniaczy Egocentryczna** (to znaczy rozpoznawana z perspektywy danej jednostki) kategoria osób związanych z nią pokrewieństwem i powinowactwem, zwłaszcza w społeczeństwach bilateralnych, uwzględniających członków po „obu stronach” rodziny, w starszych i młodszych pokoleniach.
- Krępowanie stóp** Tradycyjna chińska praktyka ciasnego bandażowania dziewczynkom stóp po to, żeby pozostawały małe (i często bolące) aż do wieku dorosłego.
- Krzyżowanie się ras** Termin odnoszący się do niepożądanych efektów mieszania się odmiennych genetycznie typów populacji, zwłaszcza grup rasowych. Często odnosi się do samego faktu mieszania się ras.
- Kultura i osobowość** Szkoła w antropologii w początkach XX wieku analizująca związek między indywidualnymi/psychologicznymi procesami a kulturą, często, choć nie zawsze, z perspektywy psychoanalitycznej, koncentrująca się na doświadczeniach z dzieciństwa i praktykach wychowywania dzieci.
- Kultura jednego świata** Pogląd głoszący, że wszystkie ludy i kultury świata stają się (lub powinny stać się) bardziej podobne do siebie aż do punktu, w którym wszyscy ludzie będą mieli jedną wspólną kulturę. Często kładąc nacisk na globalizację i powszechność dostępu do technologii oraz obrazów kulturowych (takich jak amerykańskie filmy), pogląd ten zakłada, że odrębne od siebie grupy będą coraz bardziej upodabniać się, aż w końcu wszystkie grupy będą podzielać te same podstawowe wartości, gusta i media.
- Kultura popularna** Często przeciwstawiane kulturze „wysokiej” czy „oficjalnej” praktyki kulturowe i wytwory (dla) „ludu”. Określenie traktowane niejednokrotnie jako termin pejoratywny, sugerujący niską jakość i niski poziom intelektualny tego rodzaju kultury. W świecie współczesnym kultura popularna stała się ważną i dynamiczną formą kultury; nie jest też całkiem „ludowa” w takim sensie, że często jest tworzona i upowszechniana przez wielkie korporacje.
- Lewirat** Praktyka małżeńska, zgodnie z którą oczekuje się, że brat zmarłego mężczyzny poślubi wdowę po nim.
- Liminalność** Stan bycia „pomiędzy” lub „na marginesie” ról społecznych, zwłaszcza „w przejściu” (jak podczas obrzędu przejścia) od jednej roli społecznej do innej.
- Lineaż** Oparta na zasadzie pokrewieństwa grupa korporacyjna składająca się z członków spokrewnionych przez pochodzenie od wspólnego przodka.
- Ludobójstwo** Wyniszczanie grupy lub społeczeństwa przez wyrządzanie krzywd, zabijanie lub niedopuszczanie do rodzenia się jej członków.
- Magia homeopatyczna** Wiara i praktyka opierające się na przekonaniu, że przedmioty mające z sobą coś wspólnego (na przykład taki sam kształt lub teksturę), łączą jakiś ponadnaturalny związek.

- Magia styczności (przenośna)** Wiara i praktyka opierające się na przekonaniu, że przedmioty, które wchodzą z sobą w kontakt, łączą pewne ponadnaturalne związki.
- Małpiatki** Kategoria klasyfikacyjna w obrębie naczelných, obejmująca najmniej rozwinięte czy też „najbardziej prymitywne” gatunki, takie jak lemury, lori wysmułke, galagi i tym podobne. Większość z nich posiada ogony i wysunięte do przodu pyski, tym niemniej wykazują inne podstawowe cechy typowe dla naczelných.
- Małżeństwo** Instytucja kulturowa wiążąca z sobą dwie osoby lub więcej w społecznie uznawanej długookresowej relacji, ukierunkowanej na cele osobiste, seksualne, prokreacyjne, polityczne i/lub ekonomiczne.
- Małżeństwo aranżowane** Praktyka, zgodnie z którą członkowie rodziny (często rodzice) wybierają partnerów dla młodych w wieku odpowiednim do zawarcia małżeństwa, niekiedy z niewielkim lub żadnym udziałem samych partnerów czy możliwością dokonania przez nich wyboru.
- Marksistowska/krytyczna antropologia** Teoria bazująca na pracach Karola Marksa, która akcentuje materiałne i ekonomiczne siły działające u podstaw społeczeństwa, opierająca się na koncepcjach władzy i nierówności, sposobów produkcji oraz stosunków i konfliktów klasowych.
- Materializm kulturowy** Teoria, na której gruncie czynniki praktyczne/materiałne/ekonomiczne mogą wyjaśnić niektóre lub wszystkie zjawiska kulturowe.
- Matrylokarność (rezydencja matrylokarno)** Praktyka zamieszkania polegająca na tym, że po zawarciu małżeństwa mieszka się z rodziną żony lub w jej pobliżu.
- Mechanizm wyrównawczy** Praktyka ustanawiania lub przywracania równości społecznej bądź parytetu, zwykle przez „sprowadzanie do parteru” tych jednostek czy grup, które stwarzają groźbę wywyższenia się ponad inne lub stania się lepszymi od innych.
- Mentalność pierwotna** Idea, kojarzona z Lucienem Lévy-Bruhlem, głosząca, że ludy niezachodnie i „prymitywne” wykazują wyraźnie odmienne, „przedlogiczne” wzory myślenia.
- Merkantylizm** Wczesnonowoczesny europejski system ekonomiczny i polityczny, w którym o bogactwie i władzy decydowało posiadanie złota i korzystny bilans w handlu wymiennym.
- Mikropożyczki** Stosunkowo nowe podejście do rozwoju, polegające na udzielaniu bardzo małych pożyczek bezpośrednio ubogim ludziom czy rodzinom w biednych państwach, dzięki czemu mogą one założyć małą firmę lub rozbudować już istniejącą.
- Millenaryzm** Typ ruchu rewitalizacyjnego ukierunkowanego na nadejście końca „teraźniejszej ery” i niekiedy przygotowującego ów koniec, bez względu na to, co się rozumie przez tę erę, oraz zastąpienie jej nową, lepszą egzystencją.

- Mit** Opowieść, zwykle o działaniach istot nadprzyrodzonych, często mówiąca o tym, w jaki sposób została ustanowiona część lub całość naturalnego czy społecznego świata. Oprócz „wyjaśnienia” początków dostarcza również ludziom „statutu” czy modelu wskazującego im, jak powinni żyć dziś.
- Mniejszość dominująca** rynek „Mniejszości etniczne, które z bardzo różnych powodów w warunkach rynkowych ekonomicznie dominują, często w jaskrawy sposób, nad żyjącymi w ich otoczeniu większościami grupami »tubylczymi«” (Chua 2003: 6).
- Modernizm** Typ ruchu rewitalizacyjnego ukierunkowany na przyjęcie cech jakiegoś obcego i „nowoczesnego” społeczeństwa, wiążący się z odrzuceniem niektórych lub wszystkich „tradycyjnych” cech społeczeństwa, na które ten ruch oddziałuje.
- Modlitwa** Forma językowego obrzędu religijnego, za pośrednictwem którego, zgodnie z wierzeniami, ludzie zwracają się do istot nadprzyrodzonych i wchodzą z nimi w interakcje.
- Moietà** Jedna z „połówek” społeczeństwa, w sytuacji gdy grupy krewniacze łączą się w taki sposób, że efektem jest binarny podział w obrębie społeczeństwa.
- Monogamia** Zasada małżeńska, zgodnie z którą jednostka może mieć tylko jednego małżonka.
- Monogamia seryjna** Praktyka małżeńska polegająca na tym, że jednorazowo można mieć tylko jednego współmałżonka, ale można mieć więcej współmałżonków – tyle że w różnych okresach życia.
- Monokultura** Wyspecjalizowanie (się) w produkcji tylko jednego plonu czy produktu, dla wytwarzania którego dane terytorium jest szczególnie odpowiednie. Mogą to być produkty żywnościowe, jak zboże czy ryż, lub materiały surowcowe, takie jak drewno, kawa, guma, herbata i tak dalej.
- Monoteizm** Forma teizmu, która polega na wierze tylko w jednego boga/boginię.
- Morfem** Najmniejszy element dźwiękowy języka będący nośnikiem znaczenia, zwykle słowo, ale również prefiks, sufiks czy inny sygnalizujący znaczenie dźwięk, którego można użyć w połączeniu z jakimś słowem.
- Morfem swobodny** Morfem będący nośnikiem znaczenia, który może występować samodzielnie w roli „znaczącego” dźwięku (przeważnie słowo).
- Morfem zależny** Morfem posiadający znaczenie, ale tylko gdy jest użyty w połączeniu z jakimś słowem.
- Morfologia** Obszar językoznawstwa analizujący wytwarzanie elementów „znaczących” (zwykle, choć nie wyłącznie, słów) przez łączenie z sobą dźwięków języka i manipulowanie nimi.
- Multilateralne instytucje rozwojowe** Organizacje, takie jak Bank Światowy (oficjalna nazwa to Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju) i Międzynarodowy

Fundusz Walutowy, które zostały ustanowione i są finansowane oraz kierowane przez więcej niż jeden rząd w celu rozdysponowywania pieniędzy, doradztwa i technologii ukierunkowanych na rozwój.

Nacjonalizm Ruch społeczny dążący do uzyskania uznania istnienia narodu, jego praw, a niekiedy także do niezależnego państwa tego narodu.

Naczelne (prymaty) Termin z zakresu klasyfikacji ssaków, obejmujący małpiatki, małpy, małpy człekokształtne oraz ludzi, którym wspólny jest pewien zbiór cech fizycznych, między innymi: charakterystyczny układ uzębienia, pięciopalczaste dłonie, tendencja do pionizacji kręgosłupa, duże oczy i dobry wzrok oraz stosunkowo duży mózg w zestawieniu z wagą ciała.

Nadurbanizacja Rozrost dużych miast bez infrastruktury do zaspokajania potrzeb ludności miejskiej, zwłaszcza gdy nieproporcjonalnie duża liczba ludności danego państwa zamieszkuje jedno lub kilka takich miast.

Naród Grupa korporacyjna (stowarzyszeniowa) mająca wspólną tożsamość opartą na takich cechach, jak historia, kultura, terytorium i tak dalej, przekonana o wspólnym politycznym przeznaczeniu; grupa politycznie zmobilizowana do osiągnięcia określonych celów, zwykle obejmujących uznanie jej odrębnego statusu politycznego, własne prawa i czasem niepodległe państwo.

Naród wielopaństwowy Naród lub grupa kulturowa, która jest podzielona przez dwie (lub więcej) granice państwowe.

Naturalizm Typ wierzenia religijnego, zgodnie z którym na świecie istnieją bezosobowe siły duchowe wpływające na życie ludzi i ich zachowanie.

Natywizm Typ ruchu rewitalizacyjnego ukierunkowany na utrwalanie, przywracanie lub ożywianie „tradycyjnych” praktyk bądź cech kulturowych, które są uważane za źródło siły grupy, a jednocześnie uznaje się je za zagrożone czy zagubione.

Neandertalczyk Gatunek lub podgatunek rodziny *Homo*, który pojawił się około 130 tys. lat temu; kojarzy się go z okresem ochłodzenia klimatu na Ziemi; wyginął w ciągu ostatnich 35–40 tys. lat temu. Na ogół nie widzi się w nim bezpośredniego przodka człowieka, chociaż ta interpretacja nadal wzbudza pewne kontrowersje.

Neowolucjonizm Ponowne zwrócenie, w połowie XX wieku, uwagi na historyczny rozwój kultur i społeczeństw, czego przykładem są prace Lesliego White'a i Juliana Stewarda usiłujących, najogólniej, usunąć słabości dziewiętnastowiecznego ewolucjonizmu za pomocą propozycji analizowania konkretnych procesów i „wieloliniowej” ścieżki zmiany.

Neolit Młodsza epoka kamienia, trwająca od około 10 do 12 tys. lat temu, w której doszło do udomowienia pierwszych zwierząt i roślin.

(?)

- Neolokalność (rezydencja neolokalna)** Praktyka zamieszkania polegająca na tym, że po zawarciu małżeństwa zakłada się własne gospodarstwo domowe, odrębne od gospodarstw rodziców czy rodzin.
- Obiekty archeologiczne** W archeologii to duże i nieprzenośne obiekty lub struktury stworzone i pozostawione przez ludzi, między innymi mury, budowle, drogi, kanały i tak dalej.
- Obrzezanie kobiet** Znane również jako okaleczanie żeńskich genitaliów. Praktyka wycinania części lub całości zewnętrznych żeńskich organów płciowych, motywowana dążeniem do „piękna” lub „uregulowania” doznań seksualnych.
- Obrzęd (rytuał)** Dowolny typ formalnego, powtarzalnego zachowania, któremu towarzyszy poczucie, że jego znaczenie wykracza poza wykonywane czynności. Zwłaszcza religijny obrzęd często wykorzystuje symbole, odtwarza nadprzyrodzone/mityczne wydarzenia i jest, jak się wierzy, o tyle skuteczny, o ile poprawnie wykonany.
- Obrzęd przejścia** Rodzaj obrzędu, którego intencją jest towarzyszenie zmianie lub doprowadzenie do zmiany statusu lub roli uczestników, na przykład inicjacja (zamiana z młodzieńca w dorosłego) lub zawarcie małżeństwa.
- Obrzęd wzmożenia** Rodzaj obrzędu, dzięki któremu członkowie społeczeństwa osiągają większą wspólnotę, a więzi społeczne ulegają intensyfikacji.
- Obserwacja uczestnicząca** Metoda w antropologicznych badaniach terenowych, polegająca na udaniu się do społeczności, którą chcemy badać, i spędzaniu tam dłuższych okresów, nie tylko na przyglądaniu się miejscowej kulturze, ale również na uczestniczeniu w niej, na ile to tylko możliwe.
- Ocena uwarunkowań społeczno-kulturowych** Badania analizujące adekwatność projektu rozwojowego lub innego projektu zmiany społecznej, jego prawdopodobne skutki z perspektywy dotkniętych nim grup oraz dystrybucję korzyści generowanych przez ten projekt.
- Odgałęzienie narodu** Grupa narodowa, która wyłania się jako lokalne lub historyczne odgałęzienie starszej i większej grupy, ostatecznie dążąc do własnej tożsamości i interesów kulturowych oraz politycznych.
- Ofiara** Zachowanie obrzędowe, podczas którego coś jest niszczone lub zabijane w przekonaniu, że efektem tego jest wyzwolenie jakimś sposobem sił ponadnaturalnych.
- Ogrodnictwo** System produkcji oparty na mało zaawansowanej technice uprawy roli lub ogrodnictwie, bez użycia pługu, zwierząt pociągowych czy nawozów.
- Ontologia kulturowa** System pojęć danego społeczeństwa wskazujący, jakie rodzaje rzeczy (włącznie z typami ludzi) istnieją na świecie, jakie są ich cechy i społeczna wartość. Pewien specyficzny dla danego społeczeństwa sposób kategoryzowania i wartościowania świata fizycznego i społecznego.

- Opiata małżeńska** Praktyka wymiany bogactwa przy okazji małżeństwa, zgodnie z którą mężczyzna lub jego rodzina musi oddać krewnym żony jakąś część majątku w zamian za uzyskanie do niej praw.
- Osobowość** Sposoby myślenia, odczuwania i zachowywania się charakterystyczne dla konkretnej jednostki.
- Osobowość modalna** Statystycznie najczęściej występujące cechy osobowościowe w danym społeczeństwie.
- Osobowość podstawowa** Cechy psychologiczne charakterystyczne dla większości bądź wszystkich członków danego społeczeństwa (w przybliżeniu synonim osobowości modalnej).
- Panteizm** Forma teizmu, w której wierzy się, że „wszystko” jest Bogiem, że wszechświat i cały świat materialny jest tym samym co Bóg, że Bóg jest „immanentny” i koekstensywny ze światem fizycznym.
- Państwo** System polityczny lub poziom integracji, w którym formalny, scentralizowany rząd ma na określonym terytorium władzę ustanawiania i wdrażania praw, bicia pieniądza i poboru podatków, a także utrzymywania armii i wypowiedzania wojny.
- Państwo narodowe** Lud ze wspólną tożsamością i kulturą (naród), który posiada swoje własne terytorium i państwo, rząd lub system polityczny na poziomie państwa, obejmujący wszystkich członków i tylko jednego narodu.
- Państwo wielonarodowe** Państwo, które zawiera w swoich granicach część lub całość dwóch lub więcej różnych narodów lub grup kulturowych.
- Państwowy terroryzm** Używanie siły i technik zastraszania (terroru) przez rząd państwa przeciwko jego własnej ludności lub jakiejś grupie czy mniejszości w obrębie tego państwa, albo też w stosunku do całej ludności.
- Parajęzyk** Cechy, które mówiący może dodać do języka, aby zmodyfikować faktyczne czy społeczne znaczenie mowy, takie jak ton głosu, głośność, intonacja, tempo i kadencja oraz „niejęzykowe” dźwięki w rodzaju pochrząkiwania czy rżenia.
- Pasterstwo (pastoralizm)** System produkcji bazujący na udomowionych zwierzętach jako głównym źródle pożywienia.
- Patrylokarność (rezydencja patrylokarna)** Praktyka polegająca na tym, że po zawarciu małżeństwa zamieszkuje się z rodziną męża lub w jej pobliżu.
- Performatywy** Wypowiedzi językowe, które nie tylko opisują, lecz realnie przekształcają świat społeczny.
- Perspektywa antropologiczna** Specyficzny „ką” czy punkt widzenia typowy dla antropologów, obejmujący badania międzykulturowe (porównawcze), holizm i relatywizm kulturowy.

- Perspektywa antropologicznych światów** Perspektywa, zgodnie z którą antropologia w postaci rozwiniętej i uprawianej na Zachodzie nie jest jedyną formą antropologii, gdyż inne społeczeństwa mogą rozwijać i praktykować inne typy antropologii na bazie swych specyficznych doświadczeń i interesów.
- Perswazja** Źródło władzy społecznej i politycznej, bazujące na zdolności do nakłaniania ludzi, żeby zgadzali się z perswadującym lub żeby byli mu posłuszni. Często realizowana za pośrednictwem umiejętności językowych (na przykład umiejętności „wygłoszenia dobrej mowy”) oraz manipulowania zasobami i relacjami społecznymi.
- Peryferie** W teorii zależności/systemów światowych te społeczeństwa i państwa, które mają najmniej bogactwa i władzy oraz najmniejszy wpływ na praktyki i polityki gospodarki globalnej.
- Pidżyn** Uproszczona wersja języka zwykle używanego przez nierodowitych użytkowników w ograniczonym zakresie, na przykład w sferze handlu i interakcji ekonomicznych (przykładem są występujące w Melanezji wersje *pidgin English*). Zwykle jest to język niepełny, niebędący „pierwszym” językiem żadnej grupy.
- Pierwszy Świat** Termin już obecnie nieużywany powszechnie, określający bogate i potężne państwa świata, które dominują na międzynarodowej arenie politycznej i gospodarczej, zazwyczaj będące byłymi mocarstwami kolonialnymi.
- Pionizacja** Tendencja do utrzymywania pionowej postawy ciała „dźwiganego” przez kręgosłup znajdujący się w pozycji wertykalnej w stosunku do podłoża, a nie równoległej do niego.
- Plemię** System polityczny lub poziom integracji, w obrębie którego liczne lokalne wspólnoty mogą być zorganizowane w jeden system, ale władza polityczna jest nadal względnie nieformalna i zwykle wypływa z instytucji niespecyficznie politycznych (takich jak starszyzna, lineaż, klasy wiekowe, specjaliści religijni i tak dalej).
- Pluralizm** Współistnienie wielu grup społecznych/kulturowych w tym samym społeczeństwie bądź państwie.
- Płeć kulturowa** Kategorie społeczne bazujące na fizycznych cechach płciowych oraz znaczeniach, zachowaniach i wartościach kojarzonych z tymi kategoriami.
- Pochodzenie** Zasada pokrewieństwa, polegająca na wyznaczaniu członkostwa w krewniaczej grupie korporacyjnej na podstawie sekwencji przodków.
- Pochodzenie ambilinearne** System wyznaczania pochodzenia, w ramach którego jednostki ustalają swoje członkostwo „wzdłuż” obu „stron” czy „linii” rodziny lub opcjonalnie wzdłuż jednej albo drugiej.
- Pochodzenie bilateralne** Uwzględniające obie „strony”, jak w systemie pokrewieństwa, w którym jednostki uznają za społecznie równoważnych krewnych ze strony matki i ze strony ojca.

- Pochodzenie matrylinearne** System pochodzenia, w którym związki lineażu ustala się „wzdłuż” linii krewnych płci żeńskiej. Dzieci należą do grupy korporacyjnej matki.
- Pochodzenie patrylinearne** System wyznaczania pochodzenia, w którym relacje lineażu ustala się „wzdłuż” linii krewnych płci męskiej. Dzieci należą do grupy korporacyjnej swojego ojca.
- Pochodzenie unilinearne** Zasada, zgodnie z którą jednostki ustalają swoich przodków „wzdłuż” linii swoich krewnych (zazwyczaj w linii męskiej lub żeńskiej), na skutek czego niektórzy krewni związani „więzami krwi” są włączani do grupy pochodzeniowej, czyli lineażu, a inni są z niej wykluczani.
- Podwójne pochodzenie** Praktyka pokrewieństwa polegająca na wyznaczaniu członkostwa w krewniaczej grupie korporacyjnej „wzdłuż” dwóch linii pochodzenia, zazwyczaj po matce i po ojcu.
- Podział pracy** Podział gospodarki na zespoły odrębnych zadań wytwórczych, które przypisuje się poszczególnym jednostkom, grupom czy klasom, zwykle prowadzący do ekonomicznych i politycznych nierówności.
- Poliandria** Reguła małżeńska, zgodnie z którą kobieta poślubia dwóch lub więcej mężczyzn.
- Poligynia** Zasada małżeńska, na mocy której mężczyzna poślubia dwie kobiety lub więcej.
- Poligynia sororalna** Praktyka małżeńska, zgodnie z którą mężczyzna poślubia dwie lub więcej siostr.
- Politeizm** Religijna wiara w dwóch lub więcej bogów.
- Polityka rozwoju** Ogólne priorytety i decyzje ustalone przez państwo lub agencje rozwojowe w zamiarze osiągnięcia pewnych celów ekonomicznych, politycznych i społecznych.
- Polityka tożsamości** Organizowanie i mobilizowanie grup i partii na bazie podzielanych przez nie kulturowych charakterystyk, w konsekwencji czego pojawia się przekonanie, że te grupy i partie mają pewną wspólną „tożsamość”; także dążenie do celów ekonomicznych, politycznych i kulturowych w imieniu i na rzecz tych, którzy dzielą tę tożsamość.
- Ponowne wynalezienie kultury** zgodnie ze wskazówkami Proces, w trakcie którego jednostki, zazwyczaj jako dzieci, „nabywają” idee, pojęcia i umiejętności, obserwując zachowanie innych, wypreparowując znaczenia i reguły oraz testując je w sytuacjach społecznych. W pełni kompetentni członkowie służą jako „przewodnicy” podczas tej nauki, dostarczając modelowych zachowań i korygując niewłaściwe zachowania.
- Posag** Praktyka wymiany bogactwa przy okazji małżeństwa, zgodnie z którą aby małżeństwo zostało zawarte, rodzina kobiety jest zobowiązana dostarczyć mężowi majątek (na przykład pieniądze, ziemię, wyposażenie gospodarstwa domowego).

- Posag śmierci** Zabijanie żon, dlatego że mężowie nie są zadowoleni z otrzymanego posagu lub chcą być wolni, aby ponownie ożenić się i dostać kolejny posag.
- Postmodernizm** Forma życia lub sposób myślenia i teoria tychże, od połowy do późnych lat XX wieku, na gruncie których wcześniejsze koncepcje jedności, postępu, rozumu i wzrastającej integracji ludów i społeczeństw załamują się i są zastępowane przez pluralizm, „irracjonalność” lub emocje albo tradycję, decentralację i dezintegrację kultury.
- Potencjalny naród** Grupa, która jeszcze nie osiągnęła narodowej integracji i samoświadomości, ale jest w procesie dochodzenia do nich lub posiada cechy konieczne do ich osiągnięcia.
- Półperyferie** W teorii systemów światowych kategoria tych państw, które nie są tak ubogie i zależne, jak państwa peryferyjne, ale nie są też tak bogate i wpływowe, jak państwa rdzenia.
- Pragmatyka** Zasady i praktyki odnoszące się do używania języka w określonych sytuacjach w celu przekazania pewnych ważnych ze społecznego punktu widzenia informacji, takich jak względny status czy władza mówiących.
- Praktyki wychowywania dzieci** Metody stosowane przez członków danego społeczeństwa do sprawowania opieki nad dziećmi i przygotowania dzieci do roli przyszłych członków tego społeczeństwa.
- Preferencyjne małżeństwo kuzynowskie** Zasada małżeńska, zgodnie z którą dana osoba powinna poślubić kuzyna/kuzynkę, to znaczy dziecko rodzeństwa własnej matki czy ojca.
- Produkcja pierwszego sektora (podstawowa)** Wytwarzanie materiałów surowcowych na bazie rolnictwa, kopalnictwa, wycięcia lasów i tym podobnych.
- Produkt narodowy brutto (PNB)** Całkowita wartość dóbr i usług wyprodukowanych przez społeczeństwo czy państwo.
- Produkt narodowy brutto *per capita*** PNB danego państwa podzielony przez liczbę jego ludności.
- Produktywność** Zdolność języka do łączenia w różne kombinacje pozbawionych samodzielnego znaczenia części w celu tworzenia nowych słów lub łączenia słów w celu tworzenia nowych wypowiedzi.
- Projekt rozwojowy** Typ konkretnego działania lub zadania uzgodniony z zamiarem osiągnięcia ekonomicznych, politycznych i społecznych celów polityki rozwoju. Takie projekty często dotyczą transportu, energii (zwłaszcza hydroelektrowni), rolnictwa i planów przesiedleń.
- Proksemika** Analiza wykorzystania przestrzeni osobistej (bądź „bliskości”) w różnych kulturach.
- Prorok** Człowiek, który przemawia w imieniu duchów lub otrzymuje od nich przekazy.

Prymatologia Badania nad fizycznymi i behawioralnymi cechami tej kategorii gatunków, którą określa się nazwą „naczelne”.

Przemieszczenie Cecha języka, umożliwiająca komunikowanie się na temat rzeczy, których „tutaj nie ma” w sensie ich nieobecności, niewidoczności, ich „znajdowania się” w przeszłości lub przyszłości, ich ideowego czy wyobrażonego charakteru.

Przemysł „aszelski” Technika wytwarzania narzędzi z kamienia, kojarzona z *Homo erectus*, która polegała na dość skomplikowanym odłupywaniu narzędzi o dwustronnej powierzchni (bifajalnych).

Przemysł „mustierski” Technika wytwarzania narzędzi z kamienia, kojarzona z Neandertalczykami, po raz pierwszy pojawiła się mniej niż 130 tys. lat temu.

Przemysł „oldowejski” Najwcześniejsza ze znanych technik wytwarzania narzędzi z kamienia, kojarzona z *Homo habilis*, nazwana tak od miejsca znaleziska, czyli wąwozu Olduvai w Afryce Wschodniej.

Przymus Władza oparta na groźbie lub użyciu siły.

Psychiczna jedność ludzkości Pogląd, zgodnie z którym wszystkich ludzi, bez względu na kulturę, cechują takie same podstawowe procesy myślowe.

Psychoantropologia Subdyscyplina w obrębie antropologii badająca związki między procesami umysłowymi a kulturowymi.

Purdah Praktyka „noszenia zasłony” w wielu muzułmańskich krajach, w których oczekuje się od kobiet zasłaniania w miejscach publicznych określonych części ciała – w niektórych przypadkach głowy, w innych całego ciała z wyjątkiem oczu.

Rdzeń W teorii zależności/systemów światowych te państwa, które tworzą centrum władzy systemu światowego – zasadniczo bogate państwa przemysłowe i były potęgi kolonialne.

Redystrybucja Forma wymiany polegająca na gromadzeniu nadwyżek lub bogactwa przez jakąś „centralną” jednostkę, grupę czy instytucję, które kontrolują sposób ich rozdzielania i używania.

Relatywizm kulturowy Reakcja w sytuacji zetknięcia się z różnicami kulturowymi, polegająca na próbie zrozumienia i ocenienia zachowań typowych dla tej innej kultury w kategoriach właściwych jej standardów dobra, normalności, moralności, legalności i tak dalej, zamiast zgodnie ze standardami typowymi dla naszej kultury.

Reprezentacja wspólnotowa Polityczna procedura gwarantująca grupom (etnicznym, językowym, rasowym, religijnym) przedstawicielstwo w rządzie przez wyodrębnienie stanowisk przypadających tym grupom.

Reprodukcja społeczna Utrzymywanie i przedłużanie ciągłości społeczeństwa idące dalej niż prokreacja, obejmujące enkulturację i uczenie członków tego społeczeń-

- stwa zajmowania przypadających im w nim miejsc oraz codziennych czynności umożliwiających wykonywanie przypadających im zadań (włącznie z tym, co określa się czasem mianem „pracy domowej” [housework]).
- Rewolucja Bardziej lub mniej nagły, całościowy i często gwałtowny zryw dążący do zmiany systemu politycznego lub społecznego.**
- Rolnictwo intensywne** Produkcja żywności z wykorzystaniem skomplikowanych i dających wysokie plony technik, takich jak irygacja, nawożenie, wykorzystanie zwierząt pociągowych i stała uprawa pól.
- Rozwój** Forma zmiany kierowanej, polegającej na tym, że państwo i/lub obce państwa bądź instytucje usiłują zmienić gospodarkę i społeczeństwo tegoż państwa, wypromować wzrost gospodarczy, uprzemysłowić je i zurbanizować i – w idealnej wersji – doprowadzić do podwyższenia standardu życia mieszkańców.
- Ród** Grupa krewniacza, czasem zbiór lineaży, bez względu na to, czy można, czy też nie można wyznaczyć ich pochodzenia od wspólnego przodka.
- Ruch rewitalizacyjny** Według Wallace’a, intencjonalny, przemyślany, zorganizowany i samoświadomy wysiłek społeczeństwa zmierzający do wytworzenia bardziej satysfakcjonującej je kultury.
- Ruchliwość społeczna** Możliwość czy łatwość, z jaką jednostka może zmieniać swoją pozycję w systemie stratyfikacji społecznej.
- Samostanowienie** Koncepcja, zgodnie z którą grupy o odrębnych kulturach i tożsamościach mają prawo wyboru własnych rozwiązań politycznych i własnego zbiorowego przeznaczenia.
- Sankcja** Każdy typ presji społecznej, w formie nagrody lub kary, który może być nakładany na ludzi w celu wpływania na ich zachowanie lub kontrolowania go.
- Sankcja formalna** Metoda kontroli społecznej polegająca na stosowaniu nagród i kar, które są jawne i znane, często skodyfikowane i administrowane przez wyspecjalizowanych agentów kontroli, mających władzę ich ferowania (na przykład policję, sądy).
- Sankcja nieformalna** Nagroda lub kara, ogólnie rozpoznawana w danym społeczeństwie, choć precyzyjnie niezdefiniowana, zwykle nieskodyfikowana, w przypadku której nie istnieje żadna wyspecjalizowana rola odpowiedzialna za jej administrowanie.
- Sati** Tradycyjna praktyka w Indiach, polegająca na tym, że wdowa popełnia samobójstwo, rzucając się na stos pogrzebowy swego zmarłego męża.
- Semantyka** Analiza znaczeniowa języka. Zob. morfologia.
- Separatyzm** Ruch, który stawia sobie za cel kulturowe i/lub polityczne rozłączenie dwóch grup czy społeczeństw. Ruch separatystyczny często walczy o oderwanie swojego terytorium od wielokulturowego państwa i o ustanowienie własnego państwa.

- Socjalizacja** Z antropologicznego punktu widzenia synonim enkulturacji.
- Socjolingwistyka** Zob. pragmatyka.
- Sororat** Praktyka małżeńska, zgodnie z którą od kobiety oczekuje się poślubienia męża jej siostry w przypadku jej zgonu.
- Spółeczeństwo** Grupa ludzi żyjących we względnej bliskości, wykazujących tendencję do zawierania związków małżeńskich między sobą częściej niż z ludźmi spoza tej grupy, posiadających pewien wspólny zbiór przekonań i zachowań.
- Spółeczeństwo wielokulturowe** Spółeczeństwo składające się z różnych grup kulturowych. Te grupy często zajmują w tym szerszym systemie społecznym „nisze”, w związku z czym wchodzą z sobą tylko w ograniczone interakcje, często mające charakter wzajemnej eksploatacji.
- Spółeczeństwo wodzowskie** System polityczny czy „poziom integracji”, w którym jakiś centralny urząd, często dziedziczny, cieszy się formalną władzą polityczną i prestiżem społecznym dzięki określonej stopniowi kontroli nad redystrybucją nadwyżek ekonomicznych oraz zdolności do organizowania pracy i kierowania nią.
- Sposób produkcji** Czynności i narzędzia wykorzystywane przez społeczeństwo do zaspokajania potrzeb materialnych. Forma pracy wykonywanej w danym społeczeństwie.
- Status osiągnięty** Pozycja lub rola społeczna osiągnięta przez jednostkę dzięki podejmowanym przez nią wysiłkom lub dzięki jej własnym osiągnięciom.
- Status przypisany** Charakterystyka społeczna przypisana jednostce bez wkładu z jej strony albo przez urodzenie (na przykład płeć, rasa), albo nabyta w toku normalnego rozwoju (na przykład wiek).
- Stosunki produkcji** W teorii marksistowskiej role i stosunki społeczne generowane przez sposób produkcji, włącznie z klasą, własnością, zarządzaniem, a także – w niektórych ujęciach – z rodziną.
- Stratyfikacja społeczna** Podział społeczeństwa na odrębne i nierówne grupy lub klasy.
- Strefa wpływów** W europejskiej praktyce kolonialnej obszar obcego terytorium, na którym uznawana była władza i autorytet jednego z państw europejskich.
- Strukturalizm** Teoria (najbliżej kojarzona z Claude'em Lévi-Straussem), na gruncie której znaczenie danego elementu (słowa, roli, praktyki, wierzenia) nie tyle tkwi w tym konkretnym elemencie, ile w relacjach łączących go z innymi. Inaczej mówiąc, najważniejsza jest „struktura” złożona z wielu elementów i usytuowanie każdego z nich w stosunku do pozostałych.
- Strukturalne dostosowanie** Polityka rozwoju wymagająca, żeby rządy otrzymujące pomoc rozwojową dokonały określonych zmian w praktykach ekonomicznych i politycznych, takich jak ograniczenie wydatków, rezygnacja z subsydiów, deregulacja sfery biznesu, prywatyzowanie poprzednio zarządzanych przez państwo przedsiębiorstw, zniesienie kontroli cen.

Subkultura Grupa lub podzbiór w obrębie społeczeństwa wyróżniająca się pewnymi unikalnymi aspektami behawioru (na przykład stylem ubioru, formami językowymi, przekonaniem czy wartościami).

Substytucja importu Polityka rozwoju ukierunkowana na wyprodukowanie w kraju tego, co dane państwo lub społeczeństwo importuje z innych państw (czyli zastąpienie własnymi lokalnymi produktami produktów importowanych).

Symbol Przedmiot, gest, dźwięk lub obraz, który „zastępuje” jakąś ideę czy pojęcie albo przedmiot. Coś, co ma „znaczenie”, zwłaszcza w przypadku, gdy to znaczenie jest arbitralne i konwencjonalne, a zatem zależne od kultury.

Synkretyzm Typ ruchu rewitalizacyjnego, w którym elementy dwóch lub więcej źródeł kulturowych mieszają się, tworząc nowy i bardziej satysfakcjonujący wzór kulturowy.

Syntaksa Reguły określające, jak w danym języku porządkuje się słowa, aby zbudować zrozumiałe wypowiedzi lub akty mowy (na przykład zdania); inaczej – gramatyka.

System klas wiekowych Nieoparty na pokrewieństwie system korporacyjny, w ramach którego członkowie, zwykle jednej płci, są organizowani w grupy lub „klasy” według wieku; przypisuje się im także role i wartości jako grupie.

System obowiązkowej pracy/szarwark (*corvée labor*) Kolonialna praktyka, w ramach której od miejscowych ludzi okresowo żądano świadczenia robocizny na rzecz administracji, traktując to jak rodzaj „podatku”.

Szaman Specjalista religijny, często na pół etatu, który ma osobistą moc, bazującą na unikalnych doświadczeniach życiowych lub terminowaniu u szamana seniora, umożliwiającą mu komunikowanie się, wchodzenie w interakcje i czasem walkę z nadprzyrodzonymi istotami lub siłami. Często uzdrowiciel.

Szlachetny dzikus Koncepcja często kojarzona z Rousseau, zgodnie z którą ludzie niezachodni, czyli „prymitywni”, są właściwie szczęśliwsi i pełniejsi cnót niż ludzie Zachodu. Koncepcja ta bazuje na idei głoszącej, że „w stanie natury” ludzie są wolni i równi, zaś instytucje społeczne pozbawiają ludzi tej wolności i równości.

Szok kulturowy Zaskoczenie, zmieszanie i cierpienie odczuwane w sytuacji zetknięcia się z obcym nam sposobem życia.

Śmieciologia Badanie współczesnych odpadków, którego celem jest analiza wytwarzania, konsumowania i pozbywania się przedmiotów materialnych przez ludzi współczesnych.

Tabu kazirodztwa Niemal uniwersalna zasada zabraniająca małżeństwa oraz uprawiania seksu z kimś „krewnym”.

Teizm Wiara religijna w jednego lub w więcej bogów.

Teoria modernizacji Teoria głosząca, że poprawa warunków ekonomicznych i społecznych w państwach ubogich wiąże się ze stworzeniem „nowoczesnych” instytucji (generalnie rozumianych jako podobne do zachodnich), a także wprowadzeniem „nowych” wartości i zwyczajów. Także, konkretne procesy lub polityki, za pośrednictwem których ta forma zmiany społecznej może się zrealizować. Jedną z najbardziej kompletnych i najbardziej znanych wersji teorii modernizacji oferuje W.W. Rostow.

Teoria systemów światowych Teoria przedstawiająca utrzymujące się ubóstwo i niski standard życia w państwach Trzeciego Świata jako efekt zewnętrznych układów i stosunków, zwłaszcza globalnych praktyk ekonomicznych i politycznych oraz działania instytucji ustanowionych przez „rdzeń” bogatych i potężnych państw przemysłowych, które funkcjonują z korzyścią dla tych państw, ale na niekorzyść biednych i słabych państw peryferyjnych.

Teoria zależności Teoria niedorozwoju Trzeciego Świata, która przypisuje ubóstwo i słabość tych państw ich trwającemu uwikłaniu w niekorzystne relacje z państwami bogatszymi i potężniejszymi. Państwa ubogie/słabe nadal pozostają zależne od bogatych/potężnych (głównie zachodnich) państw pod względem kapitału, towarów przemysłowych i innych kluczowych zasobów ekonomicznych.

Terra nullius Kolonialna doktryna „ziemi niczyjej”, zgodnie z którą jeśli na kolonizowanej ziemi nie ma ludzkich mieszkańców, może ona zostać zawłaszczona i zasiedlona przez kolonistów.

Totemizm Koncepcja religijna, zgodnie z którą jednostki lub grupy ludzkie mają pewne symboliczne lub duchowe związki z określonymi gatunkami przyrodniczymi, przedmiotami lub zjawiskami.

Tradycja Praktyka, idea lub przedmiot, które cechuje (tak się przynajmniej wierzy) ciągłość lub związek z „przeszłością”. Konkretna tradycja może być bardzo starodawna albo bardzo niedawna, jednak ze względów ideologicznych często głosi się, że jest ona czymś ważnym, autentycznym, a nawet „wyższym” od nietradycyjnych (zwłaszcza obcych) praktyk, idei i przedmiotów.

Travesti Alternatywna rola genderowa w Brazylii, w ramach której mężczyźni przyjmują pewne fizyczne cechy i zachowania seksualne kojarzone typowo z kobietami.

Trzeci Świat Termin czasami używany w odniesieniu do ekonomicznie biedniejszych, politycznie i militarnie słabszych, relatywnie niestabilnych i zależnych państw świata, z których większość w niedalekiej przeszłości wyłoniła się z kolonializmu.

Turystyka kulturowa Praktyka „konsumowania” kultury przyjmująca postać rozrywki i edukacji. Podróżowanie do obcych społeczeństw w celu prowadzenia nieformalnej obserwacji ich sposobów życia (nie zawsze „tradycyjnych”, czasem zaprojektowanych „pod turystę”).

- Ubóstwo absolutne** Dochód poniżej poziomu niezbędnego do osiągnięcia przyzwoitego standardu życia, czasem obliczany jako mniej niż 1 dolar na dzień.
- Ubóstwo relatywne** Posiadanie mniej pieniędzy niż inni w tym samym społeczeństwie lub niemożność pozwolenia sobie na taki standard życia, jaki cechuje bardziej zamożne jednostki, albo też taki, jaki zgodnie z naszym przekonaniem jest możliwy lub odpowiedni.
- Udomowienie** Proces modyfikowania roślin i/lub zwierząt przez ludzi w celu poddania ich kontroli, wyznaczający drogę do rolnictwa i pasterstwa.
- Urząd** Mniej czy bardziej formalna pozycja społeczna ze specjalnymi prawami i obowiązkami. Jedno ze źródeł „politycznego” autorytetu i kontroli społecznej.
- Utrata kultury** Proces, w wyniku którego elementy kultury z czasem znikają w następstwie zmian naturalnych/środowiskowych, presji społecznej lub indywidualnych wyborów.
- Uwewnętrzzniona (zinternalizowana) kontrola** Forma czy źródło kontroli społecznej polegającej na tym, że jednostki same dostosowują się do oczekiwań społecznych, internalizując zasady i normy; w trakcie enkulturacji te zasady i normy społeczne stają się częścią osobowości członków tego społeczeństwa.
- Uzewewnętrzzniona kontrola** Źródło kontroli społecznej ułożone „na zewnątrz” jednostki, w postaci jednostek, grup i instytucji dysponujących władzą sankcjonowania zachowań – mogą to być rodzice, nauczyciele, policjanci, rządy i tak dalej.
- Wielorakie nowoczesności** Pogląd, zgodnie z którym „nowoczesność” znana z tradycji zachodniej nie jest jedyną możliwą formą nowoczesnego społeczeństwa. Inne społeczeństwa są w stanie wytworzyć i wytwarzają specyficzne dla siebie doświadczenia i odpowiedzi na siły nowoczesne/globalne.
- Witalizm** Zob. **modernizm**.
- Wojna domowa** Gwałtowny konflikt w obrębie państwa lub między grupami korporacyjnymi (stowarzyszeniowymi) albo tożsamościowymi w obrębie tego państwa.
- Wokalizacje** Niejęzykowe dźwięki, które mogą towarzyszyć mowie i wpływać na jej znaczenie.
- Wróżbita** Specjalista religijny, który używa jednej z wielu technik do „odczytywania” informacji ze świata nadprzyrodzonego.
- Wymiana rynkowa** Forma dystrybucji oparta na wykorzystaniu „wyspecjalizowanego” miejsca, czyli rynku, na względnie bezosobowych regułach podaży i popytu i na dążeniu do zysku.
- Wyroczenia** Specjalista religijny (lub jakikolwiek przedmiot czy proces religijny) z mocą przepowiadania przyszłości lub odpowiadania na pytania za pośrednictwem komunikowania się z siłami ponadnaturalnymi lub poprzez manipulowanie nimi.

- Wysługa małżeńska** Praktyka wymiany bogactwa przy okazji małżeństwa, zgodnie z którą mężczyzna musi pracować na rzecz krewnych żony przez pewien czas, zanim wolno mu przejąć prawa do żony.
- Wywiad niestrukturalizowany (swobodny)** Metoda badań terenowych, zgodnie z którą antropolog przeprowadza względnie swobodnie toczącą się rozmowę z informatorem/konsultantem albo bez uprzednio przygotowanych pytań, albo nie czując się nimi ograniczony.
- Wywiad strukturalizowany** Metoda badań terenowych, zgodnie z którą antropolog zadaje informatorowi/konsultantowi wcześniej przygotowany zestaw pytań.
- Wzajemność** Forma wymiany polegająca na dawaniu i braniu, zachodząca między jednostkami względnie równymi sobie, będąca elementem szerszej i ciągłej relacji społecznej.
- Zabijanie niemowląt płci żeńskiej** Zabijanie dzieci płci żeńskiej bądź pozostawianie ich na śmierć na skutek zaniedbania. Może również przybierać postać „preferencyjnej aborcji”.
- Zamieszkanie (rezydencja małżeńska)** Zasada pokrewieństwa wyznaczająca ludziom miejsce do życia, zwłaszcza po zawarciu małżeństwa, a zatem definiująca typy grup rezydencjalnych i grup korporacyjnych znajdujących w danym społeczeństwie, a także zadań i wartości przypisywanych tym grupom.
- Zbieractwo** Znane również jako łowiectwo (myślistwo) i zbieractwo, wytwarzanie pożywienia przez łowienie i zbieranie dzikich (nieudomowionych) zwierząt i roślin.
- Zderzenie cywilizacji** Koncepcja Samuela Huntingtona, zgodnie z którą kluczowymi siłami w przyszłości nie będą społeczeństwa czy państwa, tylko regionalne byty kulturowe (na przykład „zachodnia cywilizacja” czy „islam”). W obrębie cywilizacji współistnieje różnorodność postaw kulturowych, natomiast w stosunkach między cywilizacjami różnice w postawach i interesach staną się zarodkiem konfliktu.
- Zmiana kierowana** Proces kulturowy, w którym wewnętrzni lub zewnętrzni agenci wprowadzają mniej lub bardziej intencjonalne, skoordynowane i konsekwentnie realizowane modyfikacje bądź reformy w społeczeństwie i kulturze.